

Prvý díl občanského zákoníka.

Jaromír Sedláček.

I.

V této studii chci upozorniti na systematiku prvního dílu o. z. o. a osnovy československého občanského zákoníka. Pomímím všechny jednotlivosti. Studie tato vyrostla vedle cesty mé práce na komentáři k o. z. o., neboť v komentáři musí se autor připjati úplně k textu zákona, takže do ducha jeho více a lépe vnikne než při výkladu systematickém. Komise expertů měla — jak známo — příkaz, aby se držela co možná přesně o. z. o. a prováděla jen retuše, které si vyžádala doba.

Osnova sama znamená v nejednom směru zlepšení, ale v některých směrech zůstává lpěti na dosavadním ustanovení, ačkoliv struktura celého prvního dílu doznala velmi značné změny.

Prvý díl osnovy skládá se z pěti hlav, o. z. o. ze čtyř. Hlavy osnovy jsou: 1. Osoby. 2. Právo manželské. 3. Právní poměr mezi rodiči a dětmi. 4. Osvojení. 5. Poručenství, opatrovnictví a podpora. O. z. o. má tyto hlavy: 1. O právech, které se vztahují na osobní vlastnosti a na osobní poměry. 2. O manželském právu. 3. O právech mezi rodiči a dětmi. 4. O poručenstvech a opatrovnictví. Změna v počtu hlav nastala tím, že zařazena byla nová hlava o osvojení, ač tato ustanovení jsou zařazena v o. z. o. ve čtvrté hlavě. Jde tedy jen o jiné uspořádání látky. Další závažná změna systematická je v tom, že hlava 26. II. dílu o. z. o. je převedena do druhé hlavy a tím se stírá rozdíl mezi osobní a věcnou stránkou manželství, což není jen věcí systematiky, ale může míti i důsledky věcné.

II.

Prvá hlava o. z. o. byla sdělána s hlediska *capitis civilis*: *status libertatis*, *status civitatis*, *status familiae*. Osnova toto hledisko zcela opouští, ale přece v § 1 zachovává § 16: „Každý člověk jest osobou v právním slova smyslu.“ Ustanovení toto odpovídá čl. 11 *civ. zák. švýc.* Ve své stručnosti je mnohoznačné tak, jak je mnohoznačný výraz „osoba“. Znamenati může jednak osobnost ve smyslu mravním, že člověk je entelechií. Ustanovení toto má pak pozitivně právní význam potud, že jsou reprobovány všechny normy, které podléhají o. z. o. a proti tomuto předpisu se prohřešují. „Osoba“ může dále znamenati, že jednání lidské je právně relevantní, t. j., že může spolupůsobiti při tvorbě norem. Ovšem není tím zabráněno obvyklému hypostasování no-

rem a jejich personifikaci a tak dosavadní spory nejsou tím odstraněny.

Následující § 17 není převzat. Obsahuje sice důležitou zásadu důkazního břemene, ale podle mého mínění patří do úvodních ustanovení, které sice osnova vynechává, ale které jsou nicméně velmi důležité, má-li mít československý obč. zák. význam kodifikační.

V osnově je dosti velká mezera: chybí úprava osobních nároků, čili ochrana osobnosti. Dá-li se tato vykonstruovati z dosavadních ustanovení o. z. o., ponechává nás osnova úplně na holičkách. A tak přes velmi pěkné ustanovení o prohlášení za mrtva a dobrou recepci dosavadních ustanovení, musíme přece tento závažný nedostatek osnově vytknouti. Jde o ustanovení nemalého dosahu.

Ustanovení § 19 o. z. o. patří také do úvodních ustanovení a ne do této kapitoly. Jeho význam dá se srovnati s § 17 o. z. o. a proto se bez něho uvozovací ustanovení neobejdou.

Nato následuje ustanovení o právnických osobách. Jde o ustanovení odkazovací, které bylo v o. z. o. dosti časté a souviselo se strukturou o. z. o. Tato struktura je však osnovou opuštěna, neboť tato nestojí již na filosofickém stanovisku redaktorů o. z. o., že jedinec je ve svých „soukromých“ právech nezávislý, kdežto ve „veřejných“ právech je zcela poddán moci státní. Odkazovací ustanovení byla proto nutná, kde „soukromé“ právo souviselo s „veřejným“ právem.

Osoba právníká — jak častěji bylo poukázáno — je určitá norma, která více lidí váže v jeden celek. V tom spočívá také legislativní problém. Problém subjektivity právnícké osoby spočívá pak v tom, že na základě této normy více lidí jeví se proti třetímu jako jednotka, která má své zvláštní jmění, a jde o to, jakými ustanoveními se tato jednotka může stanovit. Není tedy správné vyjít ze subjektivity jako samo sebou dané, nýbrž z těch ustanovení, jimiž se jednotka stanoví. Tento legislativní problém osnova nevyřešila a vzhledem na odlišný doslov § 16 osnovy od § 26 o. z. o. situace stala se ještě méně srozumitelnou, než tomu je doposud.

III.

Druhá hlava v o. z. o. nebyla nejšťastněji redigována. Legislativní vada spočívá v tom, že náležitosti manželství jsou vyjádřeny jako překážky manželství (§§ 48—82 o. z. o.). To je velmi nejasné, neboť každá negativní konstrukce je touto vadou ztížena. Podmínky platnosti manželské smlouvy jsou pravidlem a překážky jsou výjimky z tohoto pravidla; o. z. o. spojiv obě dohromady, dospěl k vytčené nejasnosti. Osnova má před § 21 marginální rubriku „Překážky platného manželství“ a podrubriky 1—5, z nichž pátá zní: „nedostatek předepsaných obřad-

nosti.“ Tím se kloni k nesprávné konstrukci o. z. o. Správněji bylo by zařaditi za §§ 17—20 (zasnoubení) hned §§ 35—46 (obřadnosti) a na to zařaditi překážky: kdo tento projev učiniti nemůže. Systém, sledovaný osnovou, vede také k nejasné formulaci dispense; třeba je spravedlivě uznati, že § 47 proti dosavadnímu stavu znamená značný pokrok. Formulace § 47 osnovy připouští však výklad, že je možná dispens také od konsensu manželského (citace §§ 21, 41, 42), což by vedlo ke zmatkům a jistě tento důsledek redaktorům netanul na mysli.

Správněji určeny jsou v osnově vzájemné povinnosti manželů, ale ta okolnost, že manželství je jednota, není v osnově dosti zdůrazněna. Tradice izolovaného jedince „soukromníka“ byla příliš mocná, než aby redakční komise ji dovedla překonati. Formálně znamenají tedy §§ 48—54 osnovy proti dosavadnímu nepopiratelný pokrok, ale jde ještě o další problémy manželství, které zde řešeny nejsou.

Neplatnost a napadnutelnost manželství o. z. o. nerozlišuje, což je velkou závadou. Dosavadní ustanovení jsou proto nejasná a sama sobě odporují. Neplatné je manželství jen tehdy, vadí-li mu překážky veřejné, naproti tomu t. zv. překážky soukromé zakládají jen odporovatelnost manželství. Ustanovení osnovy jsou sice přesnější než o. z. o., takže jde jen o lepší systematické uspořádání a o lepší názvosloví.

Dobrovolný rozvod je zachován. Jde o instituci, která byla zvláštností o. z. o. Jednak se tím mohou manželé vyhnouti nechutnému procesu, což je kladnou stránkou rozvodu, jednak se tím ulehčuje zrušení manželského společenství i z lehkovážnosti, což je zápornou stránkou tohoto ustanovení. Rozvod nedobrovolný možno podle § 70 přeměnit v rozlučku, ale i dobrovolný rozvod může vésti k rozluce manželství pro hluboký rozvrat. Důsledek tohoto ustanovení je velmi trapný pro nevinnou manželku. Trvá-li manželství déle, je manželka zpravidla těžce schopna nalézt si výdělečně zaměstnání. Nevinná manželka má sice nárok na náhradu škody, ale ve středních vrstvách hraje velkou úlohu pro zaopatření ženy její vdovská pense. Ožení-li se manžel po druhé, má sice manželka vyživovací nárok proti němu dále, zemře-li, pobírá pensí druhá manželka, která třeba prvé manželství rozvrátila. U soukromých úředníků je sice tato otázka řešena, nicméně doporučoval bych obecné řešení přímo v obč. zák. jako důsledek § 74, že nevinná rozloučená manželka pobírá pensijní nároky po svém zemřelém prvému muži, pokud se znovu neprovdá. Jen tak je její nárok na odškodnění honorován. Ustanovení osnovy znamenají nejistotu v manželství, prémii pro manžela, který manželství rozvrátil, což se nesrovnává s našim mravním přesvědčením. Důsledek toho bude, že se manželka bude hleděti zajišťovati výdělečnou činností i za trvání manželství, z toho plyne sociální krize, pokles populace a další nepříznivé

účinky. Manželství přestane býti životním společenstvím a klesne na pouhé sexuální společenství.

Osnova pojímá do první hlavy také ustanovení o svatbních smlouvách. Jsou jako v o. z. o. vybudovány na systému dotální a jedině tento systém je normativně určen. Osnova má však stejnou vadu jako o. z. o. Vychází z úplné volnosti svatbních smluv, ale normuje jen dotální systém. V tom je odpor. Svatbní smlouvy, upravující jednotku manželskou hospodářsky, mají vztah také k třetím osobám a tento vztah musí býti normativně upraven. Odkazovací ustanovení (§ 91 osnovy) je úplně nedostačivé. Dosavadní stav je chaotický a vede k nesrovnalostem v těch vrstvách, kde jiný systém než dotální je sociálně i hospodářsky nutný. V tom směru neúčinná osnova nic. Také na publicitu svatbních smluv není pamatováno, ač je toto v zájmu úvěry a jistoty hospodářské stránky manželství velmi nutné.

IV.

Třetí hlava o. z. o. je legislativně velmi slabě uspořádána. Nejprve je upraven poměr manželských dětí (§§ 138—154). Zákon má na mysli děti, žijící v manželském společenství, ale do toho je zcela neorganicky vsunut § 142 o dětech, nežijících ve společnosti obou rodičů, ačkoliv § 143 navazuje stylisticky na § 141. Pak následují předpisy o dětech nemanželských (§§ 155 a násl.), ale do toho jsou vsunuty předpisy, jednající o filiaci dětí nemanželských, nato následují předpisy o legitimaci a pak o otcovství nemanželském (§§ 163, 164) a o poměru rodinném dětí nemanželských (§§ 165—171). Nato následuje zcela nesystematicky ustanovení o zániku moci otcovské (§§ 172 až 178), tam je zařazeno ustanovení o dozoru soudu nad otcem (§ 178). Konečně následují ustanovení o osvojení a o chovancích.

Osnova má nesporně lepší systém než o. z. o., ale bohužel nepřekonala nedostatky úplně. Jedná nejprve o dětech manželských velmi přehledně (§§ 96—112), o nemanželském zplození (§§ 113—119), kde se jedná hlavně o odpírání manželskému původu, o legitimaci (§§ 120—126), o právních poměrech dětí nemanželských (§§ 127—132), o právech nemanželské matky (§§ 133—134), o zániku moci otcovské, mateřské, rodičovské, kde zařazeny jsou předpisy o soudním dozoru.

Lépe bylo by seřaditi tato ustanovení podle tohoto hlediska: předpisy o filiaci manželské i nemanželské, dále poměry dětí manželských (moc rodičovská, otcovská, mateřská a jejich zánik) a poměry dětí nemanželských. Bylo by také možno předpisy o filiaci rozdělit mezi děti manželské a nemanželské, při čemž odpírání manželskému původu bylo by zařaditi do manželské filiace. Teprve tímto seskupením dostaneme lepší sled myšlenek a dospějeme k tomu, že určité věcné korektury budou nutné.

Jestliže předpisy o osvojení přejímají celkem nezměněně dosavadní předpisy, zkracuje osnova ustanovení o poručnicích a opatrovnících tím, že všechna ustanovení o soudní činnosti vypouští, zůstávajíce je zvláštnímu zákonu. Situace je ovšem ta, že nové směry péče o mládež vynutí si včlenění poručenství do péče o mládež a tím i přestavbu této instituce. Tuto otázku neměla však komise řešiti. Při opatrovnictví učinila sice osnova v §§ 221 až 222 náběh včlenění zbavení svéprávnosti do obč. zák., ale řešení je pouze částečné a bude vyžadovati ještě zevrubnější úpravy.

V.

Osnova vypouští úplně ustanovení, týkající se matrik. O. z. o. měl některá kusá ustanovení, která byla doplněna s právními předpisy, ale celkem neúplnými a nejasnými. Situace je ta, že máme dnes v historických zemích zcela nedokonalé předpisy o matrikách. Poněkud lepší je situace na Slovensku, kde předpisy o matrikách jsou unifikovány.

Patří předpisy o matrikách do obč. zák.? Odpověď nebude jednoznačná. Matriky jsou rejstříky statusových poměrů osoby. Pokud matrika souvisí se statusovými právy, patří ustanovení o nich do obč. zák. Tak patří sem:

- a) ustanovení, které poměry a skutečnosti se mají zapisovati do veřejného rejstříku, dále
- b) které okolnosti se mají zapsati (jméno, den a místo narození atd.), pak
- c) jaký význam má zápis do rejstříku, konečně
- d) kdo má skutečnosti k zápisu ohlásiti, což platí najmě o narození, o jménu vlastním, o úmrtí.

Naproti tomu ustanovení o tom, kdo má vésti matriky, jaká je vnitřní organisace matrik, řízení při zápisu, dozor nad matrikami přísluší do zvláštního zákona. Osnova (čl. XIV a XIX) je kusá.

Druhá věc, která je v osnově nedokonale řešena, je ta okolnost, že do osnovy není zařazen civilně-právní obsah zákona č. 4/1931 Sb. z. a n. Redaktoři za to nemohou, poněvadž zákon č. 4/1931 vyšel v době, kdy redakce osnovy byla již hotová, ale dnes musíme na to hleděti. Je velmi důležité si uvědomiti, že v důsledku zák. č. 4/1931 potřebujeme zevrubnějších ustanovení o výživném, že jde o nárok, jehož se nikdo do budoucna nemůže zříci a že se řídí dvěma pružnými hledisky: stavem jmění osoby povinné a potřebami osoby oprávněné. V tom směru osnova potřebuje doplnění.

Konečně máme otázku státního občanství. O. z. o. měl ustanovení o státním občanství. Osnova je vypouští a čl. VIII, č. 1, zachovává dosavadní ustanovení o státním občanství. Je sice pravda, že předpisy o státním občanství se nezařazují do obč.

zák., ale na druhé straně nutno uvážiti, že předpisy o nabytí a pozbytí státního občanství souvisí největší měrou s předpisy o osobních právech jednotlivců, takže je velmi účelno také tyto předpisy zařaditi do obč. zák. Řekne se ovšem, že jde o t. zv. poměr veřejnoprávní, ale i manželství je poměr, zakládající se na správním aktu, a přece nikoho nenapadne tyto předpisy vylučovati z obč. zák.

Přehlédneme-li předpisy zařazené do prvního dílu obč. zák., shledáme, že jde o předpisy, které jsou většinou neúplné a které potřebují doplnění dalším zákonem, resp. zákony: řízení ve věcech manželských sporech statutových, dále o poručenství a opatrovnictví, o dozoru nad rodinou atd. Tyto předpisy musí současně vyjít s obč. zák., jinak jde o práci kusou, kterou se unifikace, tak želané, nedosáhne.

Článek tento přihlížel k formální stránce osnovy. Jde však o celou řadu problémů našeho rodinného práva, které budou vyžadovati řešení v budoucím obč. zák. O. z. o. byl vydán pro stát vojensko-úřednický a k lidovým vrstvám přihlížel jen s hlediska zemí alpských. Sociální struktura naší společnosti je nyní jiná a právě v rodinných poměrech je struktura česká i slovenská odlišná od zemí alpských. Redaktor rodinného práva v osnově původem i jazykem byl zcela vzdálen našemu národu a tak vyšel formálně sice ladný celek, který však sociálním poměrům našeho člověka nebude odpovídati. Nesmíme zapomínati, že budujeme zákoník československý. Kritiku osnovy s tohoto hlediska zachováám pro jiný článek.